

Dariusz Złotkowski

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza

**Sprawa polska na arenie międzynarodowej w czasie I wojny światowej.
(Zarys zagadnienia)**

Niniejszy szkic ma na celu zwrócenie uwagi na fakt, że wielki, zbiorowy wysiłek Polaków, który w listopadzie 1918 roku przyniósł powrót na mapy Europy Najjaśniejszej Rzeczypospolitej, nie zaistniał w próżni politycznej. Wskazane publikacje mają charakter subiektywny, powinny jedynie ukierunkować dalszą lekturę. Wcześniejszym zbrojnym wystąpieniem Polaków: poczynając od powstania kościuszkowskiego w 1794 roku, poprzez okres napoleoński, powstanie listopadowe 1830-31, wydarzenia Wiosny Ludów w 1848 roku, powstanie styczniowe, rewolucję 1905 roku, towarzyszył względny spokój polityczny w Europie. Mocarstwa rozbiorowe, przynajmniej w sprawie polskiej, występowały zgodnie. Na arenie międzynarodowej kwestii polskiej nie było.

Mimo, że 28 czerwca 1914 roku członek organizacji Czarna Ręka Gavrilo Princip dokonał zamachu na austriackiego następcę tronu - arcyksięcia Ferdynanda opinia publiczna Europy była przekonana, że wojny da się uniknąć. W zasadzie od konfliktu francusko-pruskiego z 1870 roku, pokój był dobrodziejstwem Europy. Co prawda na jej obrzeżach miała miejsce wojna rosyjsko-turecka, a na Dalekim Wschodzie rosyjsko-japońska 1904-1905. Wydawało się, że ludzkość ciesząc się pokojem, będzie coraz pełniej korzystać z takich upowszechnianych wynalazków jak: rower, samochód, tramwaj, coraz szerzej dostępnej kolei. W powietrzu wznosiły się sterowce i samoloty. Telefon, aparat fotograficzny, maszyna do pisania, czy elektryczność ułatwiały życie. Dlatego, wypadki jakie stały się udziałem Europy poczynając od 1914 roku, najpełniej ujął w tytule swej pracy prof. Andrzej

Chwalba, pisząc o samobójstwie Europy¹.

Z polskiego punktu widzenia, warto zwrócić uwagę, że opinia publiczna Europy, a już na pewno politycy pierwszych salonów naszego kontynentu, mniej więcej od doby powstania styczniowego, zapomnieli o sprawie polskiej. Francja po otrząśnięciu się z porażki na polach Metzu i Sedanu w 1870 roku, Niemcy i Włochy będące w euforii po zjednoczeniu, rozglądały się za koloniami. Nad Imperium Brytyjskim „nie zachodziło słońce”. Ameryka po koszmarze wojny secesyjnej 1861-1865, stawała się najpotężniejszym ekonomicznie państwem świata, a i Rosji z racji jej surowców, stabilności ekonomicznej, zapominano brak demokracji w rozumieniu europejskim. Carowie rosyjscy bywali w operze paryskiej czy wiedeńskiej. Jeden z najpiękniejszych mostów nad Sekwaną zyskał miano Mostu Aleksandra.

Wybuchające raz po raz konflikty interesów pomiędzy ówczesnymi potęgami ekonomicznymi i militarnymi świata zdawały się rozgrywać gdzieś daleko, na krańcach świata. Narastające z jednej strony sprzeczności pomiędzy państwami, a z drugiej widoczna zbieżność interesów, głównie ekonomicznych sprawiały, że w drugiej połowie XIX wieku widoczne stały się zmiany sojuszy politycznych i wojskowych. Dotychczasowa współpraca Rosji, Austrii i Prus, spajana m.in. sprawą polską, odchodziła do historii. W roku 1879 zawarto sojusz Niemiec i Austro-Węgier, posiadający wyraźne oblicze antyrosyjskie. Konflikt imperialnych interesów, był tu coraz bardziej wyraźny. Od czasu wojny z Francją o Tunis w 1882 roku, do bloku państw centralnych przyłączyły się Włochy.

Zaniepokojone nim Anglia i Francja, w kwietniu 1904 roku zawarły sojusz zwany serdecznym porozumieniem. Trzy lata później, w 1907 roku z inicjatywy Francji, pomimo rozbieżności interesów Londynu i Moskwy, podpisano układ angielsko-rosyjski. Zakończył on proces tworzenia się Trójporozumienia (Ententy). Warto zaznaczyć, że u jego podstaw leżała

1 A. Chwalba, *Samobójstwo Europy. Wielka Wojna 1914-1918*. Kraków 2014.

coraz pełniejsza współpraca gospodarcza Francji i Rosji, datująca się już od lat 1891-1894². Francuski i belgijski kapitał znalazł w despotycznej Rosji niezbadane zaplecze surowcowe. Współpraca ta, na przykład była coraz widoczniejsza na terenie Zagłębia Dąbrowskiego. Korzystając z sojuszu politycznego Francuzi byli tu w stanie coraz skuteczniej rywalizować z kapitałem niemieckim. Stało się co szczególnie widoczne u progu I wojny światowej³.

Podnosząca się zamożność wielu grup społecznych, łatwiejsze przemieszczanie się sprawiło, że wielu Polaków mając mocno ograniczone możliwości nauki w „Kraju Przywiślańskim” czy w Prusach, Galicja była tu chlubnym wyjątkiem, podejmowało naukę na uczelniach zachodniej Europy, ale także w Rosji. Na zachód przybywali oni jako obywatele Rosji, Prus czy Austro-Węgier. Legitymując się paszportami państw zaborczych, studiowali na uczelniach Francji, Niemiec, Szwajcarii. Zyskiwali tu dyplomy inżynierów, a często także podejmowali pracę. Wobec braku własnego państwa, pozostawała im kariera na obczyźnie. Przykładów było tu całe mnóstwo. Wystarczy przywołać najbardziej znane nazwiska: Maria Skłodowska-Curie (Francja), Gabriel Narutowicz (Szwajcaria), czy inż. Stanisław Kierbedź (Rosja)⁴.

Wielu spośród takich młodych Polaków, zdobywając wykształcenie wiązało się z różnymi nurtami ruchu niepodległościowego. W przeciwieństwie do szerokiej opinii publicznej, która wojny nie chciała, młodzież jedynie w konflikcie światowym dostrzegała szansę na podniesienie sprawy polskiej. Wierzyła, że jedni z naszych zaborców wystąpią przeciwko drugim. Wyraźny wzrost tendencji narodowowyzwoleńczych wśród Słowian połu-

2 W. T. Kowalski, *Rok 1918*. Warszawa 1978, s. 20.

3 D. Starościak, „*W dziełach swoich*”. *Przemysłowcy i społecznicy Zagłębia Dąbrowskiego w XIX i XX wieku*. Dąbrowa Górnicza 2014, s. 22, 142, 197. Por. O. Bąkowska, *Udział kapitałów obcych w przemyśle na ziemiach polskich w latach 1900-1923*. Częstochowa 1975.

4 Przykładowo zob.: E. Curie, *Maria Curie*. Warszawa 1972. F. Berna, *Gabriel Narutowicz*. Warszawa 1979. F. Kucharzewski, *Życiorysy. O trzech inżynierach polskich XIX wieku, słynnych na obczyźnie*. Kierbedź. „Przegląd Techniczny” 28 stycznia 1919 r. t. LVII. nr 1-4, s. 6-7.

dniowych w monarchii austro-węgierskiej, spotkał się z poparciem Rosji. Od momentu zamachu w Sarajewie⁵ na austriackiego następcę trony arcyksięcia Ferdynanda wypadki zaczęły toczyć się błyskawicznie. Ultimatum postawione Serbii przez Wiedeń, mimo przyjęcia przez nią postawy ugodowej, zasugerowanej Serbii przez Rosję, doprowadziło do wojny. Austro-Węgry zachęczone przez Niemcy 28 lipca 1914 roku wypowiedziały Serbii wojnę. Na przestrzeni kilku dni, lokalny konflikt na Bałkanach przerodził się w wojnę światową. Państwa centralne rozpoczynając konflikt na dwóch frontach: zachodnim i rosyjskim działały według planu niemieckiego szefa sztabu w latach 1891-1905 – Alfreda von Schlieffena.

Miliony Polaków w mundurach pruskich i austriackich z jednej, a rosyjskich z drugiej strony, stanęły naprzeciwko siebie. W 1914 roku w zaborze rosyjskim zmobilizowano do armii 725 000 młodych mężczyzn, w zaborze austriackim – 571 000, w zaborze pruskim zaś 252 000⁶. Mobilizacja do armii rosyjskiej, mimo obaw sztabowców rosyjskich przebiegła spokojnie⁷. Sztafeta pokoleń w polskiej walce o niepodległość, była kontynuowana jedynie przez młodzież. Działania niepodległościowe reprezentowała orientacja skupiona wokół Józefa Piłsudskiego, działająca początkowo w oparciu o Austro-Węgry.

Już w pierwszych dniach wojny państwa centralne, głównie w celach propagandowych, podjęły grę sprawą polską. Dowództwo niemieckie, w odezwie z 9 sierpnia 1914 roku, zwracając się do ludności polskiej w Królestwie, głosiło m.in.:

Polacy!

Zbliża się chwila oswobodzenia spod jarzma moskiewskiego. Sprzymierzone wojska Niemiec i Austro-Węgier przekroczą wkrótce granice Królestwa Polskiego. Już cofają się Moskale. Upada ich krwawe panowanie,

5 W. Gluck, *Sarajewo. Historia zamachu sarajewskiego*. Kraków 1935.

6 M. M. Drozdowski, *Ignacy Jan Paderewski. Zarys biografii politycznej*. Warszawa 1979, s. 39-64, 68.

7 O takich obawach rosyjskich wspomniano już w takich pracach jak: J. Pajewski, *Odbudowa Państwa Polskiego 1914-1918*. Warszawa 1980, s. 51.

ciężące na Was od stu przeszło lat. Przychodzimy do Was, jako przyjaciele. Zaufajcie nam!

Wolność Wam niesiemy i niepodległość, za którą tyle wycierpieli ojcowie Wasi. Niech ustąpi barbarzyństwo wschodnie przed cywilizacją zachodnią, wspólną Wam i nam.

Powstańcie, pomni Waszej przeszłości, tak wielkiej i pełnej chwały.

Połączcie się z wojskami sprzymierzonymi. Wspólnymi siłami wypędzimy z granic Polski azjatyckie hordy.

Przynosimy tu wolność i swobodę wyznaniową, poszanowanie religii, tak strasznie uciskanej przez Rosję. Niech z przeszłości i terażniejszości przemówią do Was jęki Sybiru i krwawa rzeź Pragi, i katowania unitów.

Z naszymi sztandarami przychodzi do Was wolność i niepodległość⁸.

Zawarta w dokumencie retoryka antyrosyjska pozostała bez większego echa. Społeczeństwo Kongresówki było bardziej niż powściągliwe. Wszak w mobilizowanej armii rosyjskiej byli Polacy: mężowie i synowie mieszkańcy danego obszaru. Z podobnym przyjęciem spotkała się odezwa austriackich władz wojskowych. Te z kolei zwracały się do Polaków słowami:

Do Narodu Polskiego! Z woli Wszechmocnego, który kieruje losami narodów, i z rozkazu swoich Monarchów przekraczają sprzymierzone armie Austro-Węgier i Niemiec granicę, przynosząc w ten sposób i Wam Polakom wyzwolenie spod jarzma moskiewskiego.

Powitajcie nasze sztandary z ufnością, bo one zapewniają Wam sprawiedliwość.

Sztandary te nie są Wam i Waszym rodakom obce. Wszakże przez półtora przeszło wieku rozwija się wspaniale Wasz naród pod berłem Austro-Węgier i Niemiec i pełne sławy tradycje Waszej przeszłości łączą się jak

⁸ Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866-1925. Red. H. Janowska i T. Jędruszczak. Warszawa 1984, s. 220-221.

najściślej jeszcze od czasów Jana Sobieskiego, który pospieszył ze skuteczną pomocą zagrożonemu państwu Habsburgów, z tradycjami Waszych sąsiadów na zachodzie.

Znamy więc dobrze i uznajemy rycerskość i wybitne przymioty Narodu Polskiego. Chcemy usunąć te zapory, jakie utrudniały Wam ściślejszą łączność z życiem zachodu, chcemy otworzyć przed Wami wszystkie skarby duchowego i gospodarczego dorobku. To jest naszym wielkim zadaniem, które łączy się z celem naszej kampanii.

Nie my szukaliśmy wojny z Rosją. Rosja walczyła długo bronią oszczerstw i wszelkich zaczepek, nie zawahała się wreszcie stanąć otwarcie po stronie tych, co usiłowali zatrzeć ślady niecnej zbrodni, skierowanej przeciw dynastii austriacko-węgierskiej, i skorzystali z tej sposobności, aby napaść na monarchię i sprzymierzone z nią państwo niemieckie. Zmusiło to naszego dostojnego władcę, któremu Europa przez dziesiątki lat zawdzięczała pokój, do chwycenia za oręż.

Wszyscy mieszkańcy Rosji, których zwycięstwo naszych sprzymierzonych armii odda pod naszą opiekę, spodziewać się mogą od nas, zwycięzców sprawiedliwości i ludzkości.

Polacy, zawiercie ochotnie i z pełną ufnością naszej opiece, poprzyjcie nas i nasze usiłowania z całego serca. Zawiercie sprawiedliwości i wielkoduszności naszych Władców, spełnijcie swoją powinność, spełnijcie obowiązek utrzymania ziemi rodzinnej, spełnijcie obowiązki, jakie nakłada na Was w tej ważnej chwili wola Boga Wszechmocnego⁹.

Austriakom nie pomogło odwołanie się do tradycji wspólnego zwycięstwa wojsk polskich, austriackich i niemieckich pod Wiedniem w 1683 roku. Podobnie oddziały Józefa Piłsudskiego wkraczające do Kongresówki na ogół przyjmowane były chłodno. Szczególną powściągliwość okazywali chłopci. Jak napisał prof. M. Przeniosło: „Bardzo istotną była tu też niechęć do Niemców i strach przed ich wojskiem. Mówiąc o armii rosyjskiej, najczęściej używano

⁹ Powstanie II Rzeczypospolitej. ... , s. 220-221. Zob. J. Pajewski, *Odbudowa Państwa Polskiego...*, s. 54.

określenia „nasi”, „nasze wojsko” i „życzo jej zwycięstwa”¹⁰.

Kwestia budzenia się polskiej świadomości narodowej, nie tylko zresztą wśród chłopów, nie była zjawiskiem powszechnym. Owo przebudzenie, poza świadomą narodowo grupą działaczy niepodległościowych i ich zwolenników dokonywało się przez lata wojny. Do spowolnienia tego procesu przyczyniały się także propagandowe działania strony rosyjskiej. To naczelne dowództwo rosyjskie uznało za celowe zwrócić się do Polaków z następującą odezwą datowaną 14 sierpnia 1914 roku w Petersburgu. Podpisał ją Wielki Książę Mikołaj Mikołajewicz Romanow, głównodowodzący armii rosyjskiej w latach 1914-1915¹¹.

Polacy!

Wybiła godzina, w której przekazane Wam marzenie ojców i dziadów Waszych ziścić się może.

Przed półtora wiekiem żywe ciało Polski rozszarpano na kawały, ale dusza jej nie umarła. Żyła ona nadzieją, że nadejdzie godzina zmartwychwstania dla Narodu Polskiego i dla pojednania się braterskiego z Wielką Rosją.

Wojsko rosyjskie niesie Wam błogą wieść owego pojednania. Niechaj się zatrą granice, rozcinające na części Naród Polski.

Niech Naród Polski połączy się w jedno ciało pod berłem Cesarza Rosyjskiego. Pod berłem tym odrodzi się Polska, swobodna w swojej wierze, języku i samorządzie.

Jednego tylko Rosja spodziewa się po Was Takiego samego poszanowania praw ludów, z którymi związały Was dzieje.

Z sercem otwartym, z ręką po bratersku wyciągniętą, kroczy na Wasze spotkanie Wielka Rosja. Wierzy ona, iż nie zardzewiał miecz, który poraził wroga pod Grunwaldem.

Od brzegów Oceanu Spokojnego do Mórz Północnych ciągną

10 M. Przeniosło, *Chłopi Królestwa Polskiego w latach 1914-1918*. Kielce 2003, s. 302. J. Pajewski, *Odbudowa Państwa Polskiego...*, s. 57-58.

11 J. Pajewski, *Odbudowa Państwa Polskiego...*, s. 54-55. W. T. Kowalski, *Rok 1918 ...*, s. 9-11.

hufce rosyjskie. Zorza nowego życia dla Was wschodzi.

*Niech zajaśnieje na tej jutrzni znamię Krzyża, godło męki i zmartwychwstania ludów*¹².

Tylko działacze orientacji prorosyjskiej, godzący się na przywołaną wizję, w imię doraźnych korzyści politycznych, mogli przyjąć przedstawioną interpretację. Tym bardziej, że ogół społeczeństwa polskiego z Kongresówki, aczkolwiek z innych przesłanek, okazywał nastroje prorosyjskie. Przykładowo, Waclaw Jędrzejewicz w październiku 1914 roku tak charakteryzował sytuację. „Warszawa jak za pierwszych dni mobilizacji, szalała witając nowych zbawców, przyszłych zwycięzców znienawidzonych Niemców. Przypinano oficerom kwiaty, obrzucano nimi wojsko, wpinano je za uzdy koni lub ubierano lawety armat”¹³.

Wojska rosyjskie szybko wycofały się z terenu Zagłębia Dąbrowskiego i z regionu Częstochowy. Okolice Myszkowa, Żarek, i Niegowy stały się miejscem ważnej i tragicznej bitwy jurajskiej, jak rozegrała się pomiędzy próbującymi się przedostać na Śląsk Rosjanami a broniącymi się na linii umocnień Niemcami i Austriakami¹⁴. Ostatecznie, jesienią 1914 roku front przebiegał na wschód od linii Częstochowa – Zagłębie Dąbrowskie. Walki o Łódź¹⁵, zajęcie przez Niemców Warszawy w sierpniu, a Wilna we wrześniu 1915 roku, to dalsze etapy przesuwania się frontu na wschód. Po sukcesach rosyjskich w okresie ofensywy galicyjskiej w 1916 roku, front przebiegał już poza ziemiami etnicznie polskimi, a w 1917 roku przesunął się jeszcze dalej, by w obliczu traktatu brzeskiego w 1918 roku przynieść odsuniecie Rosjan jeszcze bardziej na linię od Rygi po Krym¹⁶.

12 *Powstanie II Rzeczypospolitej ...*, s. 223-224.

13 W. Jędrzejewicz, *POW i batalion warszawski. Moja służba 1914-15*. Warszawa 1939, s. 68-69. Wiele innych podobnych przykładów podaje M. Przeniosło, *Chłopi ...* w przypisach na s. 303.

14 M. Nita, *Okres I wojny światowej*. W: K. Miroszewski, J. Durka, M. Nita, ks. J. Związek, *Po obu stronach Warty. Zarys dziejów Myszkowa*. Myszków 2010. Zob. także: P. Orman, M. Orman, *Wielka Wojna na Jurze*. Kraków 2008.

15 Zob. „Bitewnik Łódzki” 1914. nr 9.

16 J. Pajewski, *Odbudowa Państwa Polskiego...* Zob. mapki s. 63, 95, 121, 165, 295, 339. Zob. także: S. Haffner,

Ponieważ w niniejszym artykule podjęto próbę pokazania sprawy polskiej na arenie międzynarodowej, przebieg działań wojennych, tym samym położenie frontu nie będzie przedmiotem szczegółowej analizy. Skonstatować jedynie należy, że zajęcie ziem polskich przez mocarstwa centralne było niewątpliwym ich sukcesem militarnym. Warto natomiast zauważyć, że na arenie międzynarodowej, praktycznie do jesieni 1916 roku, sprawa polska pozostawała niezauważalna. Wobec faktu, że koncepcja wojny błyskawicznej Niemcom nie sprawdziła się, jej koszty ekonomiczne były przerzucane na ludność obszarów okupowanych. Problemy aprowizacyjne coraz intensywniej dawały się odczuć także w Zagłębiu Dąbrowskim i okolicach Częstochowy.

Nie będzie chyba przesadą stwierdzenie, że postawienie sprawy polskiej na arenie międzynarodowej w postaci tzw. Aktu 5 listopada 1916 roku, wynikało w dużej mierze z trudności ekonomicznych państw centralnych¹⁷. W założeniach pomysłodawców, akt ten miał to być wyraźną zachętą dla Polaków, by ci wyraźnie opowiedzieli się po stronie państw centralnych¹⁸. Idea legionów Józefa Piłsudskiego mimo postawy żołnierzy, przeżywała wyraźny kryzys. Akt ogłoszony w Warszawie w imieniu cesarza Niemiec - Wilhelma II przez generał-gubernatora Hansa von Beselera i w Lublinie w imieniu cesarza Austro-Węgier - Franciszka Józefa I przez Karla von Kuka generał-gubernatora w latach 1916-1917, zapowiadał utworzenie Królestwa Polskiego.

(...) Przejęci niezłomną ufnością w ostateczne zwycięstwo ich broni i życzeniem powodowani, by ziemie polskie, przez waleczne ich wojska ciężkimi ofiarami panowaniu rosyjskiemu wydarte, do szczęśliwej wywieść przyszłości, Jego Cesarska i Królewska Mość Cesarz Austrii i Apostolski

Diabelski pakt. Z dziejów stosunków niemiecko-rosyjskich 1917-1941. Lublin 1994, s. 27-43.

¹⁷ Warto tu zwrócić uwagę na współczesny wzrost zainteresowania tym wydarzeniem. Zob. M. Hubner, *Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej „Akt 5 listopada 1916 r. – konsekwencje dla Polski i Europy”*. Toruń 4-5 XI 2016 r. „Dzieje Najnowsze” Rocznik XLIX – 2017, nr 1. s. 307-310.

¹⁸ W. T. Kowalski, *Rok 1918 ...*, s. 26-30.

Król Węgier oraz jego Cesarska Mość, Cesarz Niemiecki, ułożyli się, by z ziem tych utworzyć państwo samodzielne z dziedziczną monarchią i konstytucyjnym ustrojem. Dokładniejsze oznaczenie granic zastrzega się. Nowe Królestwo znajdzie w łączności z obu sprzymierzonymi mocarstwami rękojmię, potrzebne do swobodnego sił swych rozwoju. We własnej armii nadal żyć będą pełne sławy tradycje wojsk polskich dawniejszych czasów i pamięć walecznych polskich towarzyszy broni w wielkiej obecnej wojnie. Jej organizacja, wykształcenie i kierownictwo uregulowane będą we wspólnym porozumieniu.

Sprzymierzeni monarchowie, biorąc, należyty wzgląd na ogólne warunki polityczne Europy, jako też na dobro i bezpieczeństwo własnych krajów i ludów, żywią nieplonną nadzieję, że obecnie spełnią się życzenia państwowego i narodowego rozwoju Królestwa Polskiego.

*Wielkie zaś, od zachodu z Królestwem Polskim sąsiadujące, mocarstwa z radością ujrzą u swych granic wschodnich wskrzeszenie i rozkwit wolnego, szczęśliwego i własnym narodowym życiem cieszącego się państwa. (...)*¹⁹.

Akt 5 listopada pomyślany przez państwa centralne, przede wszystkim jako działanie propagandowe, wpisywał się w dalszy ciąg pewnej polityki. W poszczególnych miastach, w tym tych na terenie Zagłębia Dąbrowskiego, jego ogłoszeniu nadano uroczystą oprawę. Codziennosc okupacyjną, wobec pomniejszania racji żywnościowych, kłopotów aprowizacyjnych i konfiskat np. dzwonnów kościelnych, Niemcy i Austriacy próbowali pomniejszyć poprzez przekazanie w ręce polskie szkolnictwa i samorządu miejskiego. Można przyjąć, że mimo braku konkretów, samo ogłoszenie idei odbudowy Państwa Polskiego, wbrew zamysłom jego twórców, na arenie międzynarodowej uruchomiło wyścig swego rodzaju licytacji obietnic w sprawie polskiej. Dotychczas bowiem nawet Francja, gdy w 1914 roku organizowała kompanię tzw. Bajonczyków, po sprzeciwie Rosji, wycofała się z realizacji tego pomysłu²⁰.

¹⁹ *Powstanie II Rzeczypospolitej...*, s. 293.

²⁰ W. T. Kowalski, *Rok 1918...*, s. 21-24.

Kolejnym krokiem w sprawie polskiej, który został podjęty na arenie międzynarodowej było Orędzie do Senatu Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej²¹. Prezydent tego państwa w latach 1913 – 1921 - Thomas Woodrow Wilson przedstawił je 22 stycznia 1917 roku w Waszyngtonie. Powiedział on m.in.:

[...] Żaden pokój nie może i nie powinien być trwały, jeśli nie uzna i nie zaakceptuje zasady, że Rządy wywodzą swą legalną władzę ze zgody na nią rządzonych i że nigdzie nie istnieje prawo pozwalające na to, aby narody - jak czyjaś własność - przechodziły spod jednej władzy pod inną.

Zakładam, żeby zacytować tylko jeden przykład, że mężowie stanu są wszędzie zgodni co do tego, że winna istnieć zjednoczona, niepodległa i autonomiczna Polska, a także, że wszystkim narodom, które dotychczas żyły pod władzą wrogich im i kierujących się złą wolą Rządów winna być zagwarantowana wolność życia, religii oraz społecznego i gospodarczego rozwoju. [...].

Pokój, który nie uzna i nie zaakceptuje tej zasady z pewnością upadnie. Nie będzie bowiem oparty na uczuciach i przekonaniach całej ludzkości. Ferment niezadowolonych narodów będzie stale podważał jego trwałość, a cały świat będzie z fermentem tym sympatyzował. Świat może istnieć w pokoju tylko wówczas, jeśli warunki życia są ustabilizowane, a nie ma stabilizacji tam, gdzie wola buntuje się, gdzie brak spokoju ducha, a także poczucia sprawiedliwości, wolności i prawa²².

Obok zdefiniowania cech trwałego pokoju padły słowa na które Polacy czekali od dawna: „mężowie stanu są wszędzie zgodni co do tego, że winna istnieć zjednoczona, niepodległa i autonomiczna Polska”²³. Znaczenie tych słów wynikało z faktu, że wypowiadał je prezydent, nie

21 J. R. Wędrowski, *Stany Zjednoczone a odrodzenie Polski. Polityka Stanów Zjednoczonych wobec sprawy polskiej i Polski w latach 1916-1919*. Wrocław 1980, s. 40-50. D. Żółtyński, *Prezydent Woodrow Wilson i jego akcja pokojowa. Na podstawie depeš agencyjnych oraz innych źródeł napisał ...*. Lublin 1919, s. 10-16.

22 *Powstanie II Rzeczypospolitej...*, s. 324-325. Reakcje I. J. Paderewskiego na amerykańskie deklaracje patrz: M. M. Drozdowski, *Ignacy Jan Paderewski...*, s. 39-64, 90-92.

23 D. Żółtyński, *Prezydent Woodrow Wilson...*, s. 12.

tylko potęgi ekonomicznej ówczesnego świata, ale przedstawiciel państwa, którego wojska przybywając do Europy już w kwietniu 1917 roku miały zmienić na korzyść Ententy sytuację militarną i polityczną we Europie. A stała się ona szczególnie trudną wobec klęsk armii rosyjskiej, a i wkrótce, wobec wybuchu rewolucji październikowej 1917 roku, zupełnego wyjścia Rosji z koalicji państw sprzymierzonych.

Jednym z czynników obecnych na arenie międzynarodowej do końca 1917 roku, który oddziaływał na sprawę polską była sytuacja w Rosji. Stopniowe odsuwanie się frontu rosyjskiego na wschód, aż do krytycznej sytuacji jaką dla tego państwo był pokój brzeski była mniej lub bardziej realna groźba powrotu Rosjan na polski teatr wojny. Np. chłopcy wg prof. M. Przeniosło: „byli przekonani o potędze militarnej Rosji i sądzili, że jest ona nie do pokonania. Zajęcie niektórych terenów przez wojska państwa centralnych traktowali jako zjawisko przejściowe”²⁴. Podobne opinie wyrażała ludność okolic Częstochowy czy Zagłębia.

Już po rewolucji lutowej 1917 roku, gdy obalono carat, strona rosyjska oficjalnie zabrała głos w sprawie polskiej, obecnej już na arenie międzynarodowej²⁵. Ponieważ okres od lutego do października 1917 roku nazywany był okresem dwuwładzy, to nieprzypadkowo jako pierwsza wypowiedziała się opozycja tj. Piotrogrodzka Rada Delegatów Robotniczych i Żołnierskich²⁶. W swym orędziu ogłoszonym 14/27 marca 1917 roku, wśród sloganów charakterystycznych dla opozycji krytykującej Rząd Tymczasowy napisano:

Do narodu polskiego.

Carat, który w ciągu półtora wieku dławił zarówno naród polski, jak i rosyjski, został obalony wspólnymi siłami proletariatu i wojska.

Zawiadamiając naród polski o tym zwycięstwie wolności nad

24 M. Przeniosło, *Chłopi ...*, s. 302.

25 L. Krzywicki, *Druga rewolucja rosyjska*. Warszawa 1917, s. 82, 98.

26 S. Haffner, *Diabelski pakt...*, s. 8-26.

ogólnorosyjskim żandarmem, Piotrogradzka Rada Delegatów Robotniczych i Żołnierskich oświadcza, że demokracja w Rosji stoi na stanowisku uznania samookreślenia politycznego narodów i oznajmia, że Polska ma prawo do całkowitej niepodległości pod względem państwowo-międzynarodowym.

Przesyłamy narodowi polskiemu swe bratnie pozdrowienia i życzymy mu powodzenia w oczekującej go walce o wprowadzenie w niepodległej Polsce demokratycznego republikańskiego ustroju²⁷.

To postawienie sprawy polskiej na forum międzynarodowym przez radykalną, zrewoltowaną opozycję, zmusiło do działania także rosyjski Rząd Tymczasowy²⁸. 16 / 29 marca 1917 roku, ogłoszono w Petersburgu Proklamację w sprawie powstania niepodległego państwa polskiego. Napisano w niej:

Polacy! Dawny polityczny rząd Rosji, źródło Waszej niewoli a naszego rozbicia, upadł na zawsze. Uwolniona Rosja, uosobiona przez upelnomocniony przez nią rząd prowizoryczny, zasyła Wam pozdrowienia braterskie. Woła ona Was do życia i do wolności. Stary rząd czynił Wam kłamliwe obietnice, które wprawdzie mógł dotrzymać, ale których dotrzymać nie chciał. Państwa centralne wyzyskały jego błąd, ażeby Wasz kraj zaokupować i zniszczyć. W wyłącznym zamiarze zwalczania Rosji i jej sprzymierzeńców, użyli Wam iluzorycznych politycznych praw, rozciągających się nie na cały naród polski, tylko na część jego chwilowo obsadzonego terytorium. Za tą cenę chcieli kupić krew narodu, który nigdy nie walczył o utrzymanie despotyzmu. I teraz armia polska nie zechce walczyć pod rozkazami dziedzicznego wroga za sprawę zgniecenia wolności i rozkawałkowania jej ojczyzny.

Polscy bracia! I dla Was wybija godzina wielkiego rozstrzygnięcia. Wolna Rosja wzywa Was do walki w swoich szeregach o wolność narodu. Naród rosyjski, który zrzucił jarzmo, przyznaje także polskiemu bratniemu narodowi pełne prawo stanowienia o swoim losie według własnej woli.

²⁷ Powstanie II Rzeczypospolitej. ... , s. 324-325. Por. M. M. Drozdowski, Ignacy Jan Paderewski..., s. 92-93.

²⁸ W. T. Kowalski, A. Skrzypek, *Stosunki polsko-radzieckie 1917-1945*. Warszawa 1980, s.1314-1315.

Rząd prowizoryczny, wierny układom ze swymi sprzymierzeńcami, wierny wspólnym planom walki przeciwko światu germańskiemu, chciwemu walki, dopomoże do utworzenia niezawisłego państwa polskiego ze wszystkich terytoriów, w których Polacy tworzą większość, jako rękojmię trwałego pokoju w przyszłej, nowo zorganizowanej Europie.

Państwo polskie, połączone z Rosją wolnym związkiem militarnym, utworzy silny wał przeciw naciskowi państw centralnych, na ludy słowiańskie.

Wolna Zjednoczona Polska sama określi swoją formę rządu, wyrażając swą wolę w konstytuancie, zwołanej na zasadzie powszechnego, prawa głosowania do stolicy Polski. Rosja żywi przekonanie, że ludy złączone wielowiekowym współżyciem z Polską otrzymają w ten sposób zupełne zabezpieczenie obywatelskie i narodowe ich egzystencji. Rosyjska konstytuanta ostatecznie potwierdzi nowy braterski związek. Ona również da swoją zgodę na zmianę terytorialną rosyjskiego państwa, konieczną dla utworzenia Polski wolnej we wszystkich obecnie jeszcze rozdzielonych częściach.

Polscy bracia! Przyjmijcie dłoń, którą Wam podaje wolna Rosja. Wierni stróże wielkich tradycji przeszłości powstańcie, ażeby rozpocząć epokę odbudowania Polski, niech przyszlą jedność i naszych państw poprzedzi jedność naszych uczuć i naszych serc. Niech apel sławnych zwiastunów Waszej wolności z[e] wzmoczoną siłą znajdzie w Was oddźwięk. Naprzód do walki! Ramię przy ramieniu! Ręka w rękę! Za Waszą i naszą wolność!²⁹.

Rosyjski Rząd Tymczasowy nie mógł zaoferować mniej niż zróżnicowana wewnętrznie opozycja rewolucyjna. Starał się przy tym być na tyle mało konkretnym, by dalsze decyzje podejmować w zależności od tego jak rozwine się sytuacja polityczna i militarna. M.in. ta elastyczność deklaracji politycznych skłoniła Romana Dmowskiego do opuszczenia Rosji i związania dalszych działań na rzecz odzyskania niepodległości przez Polskę z Francją. Dla obserwatorów ówczesnej sceny politycznej stało się jasne, że

²⁹ Powstanie II Rzeczypospolitej ... , s. 332-333.

od końca 1917 roku Rosja jest wyeliminowana z europejskiej gry politycznej. Dalsze wydarzenia tj. pokój brzeski, a następnie wojna domowa w Rosji, trwająca praktycznie do 1922 roku, wyłączyły Rosję z udziału w polityce europejskiej.

Wśród państw Ententy, w polityce wschodniej inicjatywę coraz wyraźniej, przejmowała Francja. Zwieńczeniem wysiłku działających tam Polaków, była decyzja podjęta 4 czerwca 1917 roku przez prezydenta Republiki Francuskiej Raymonda Poincare. Ogłosił on Dekret w sprawie utworzenia armii polskiej we Francji³⁰. To wyraźne poparcie polskich dążeń do niepodległości, było wynikiem uświadomienia sobie przez dyplomację francuską, że miejsce dotychczasowego sojusznika Francji, na wschód od Niemiec, może wypełnić przyszła Polska.

Art. 1. Tworzy się we Francji na czas trwania wojny armię polską autonomiczną, poddaną pod rozkazy Naczelnej Komendy Francuskiej, a walczącą pod sztandarem polskim.

Art. 2. Wystawienie i utrzymanie armii polskiej zapewnia Rząd Francuski.

Art. 3. W armii polskiej mają zastosowanie wszystkie przepisy armii francuskiej, tyjące się organizacji, zwierzchnictwa, administracji i sądownictwa wojskowego.

Art. 4. Armia polska rekrutuje się 1° z Polaków, służących obecnie w armii francuskiej, 2° z Polaków innego pochodzenia, dopuszczonych do przejścia w szeregi armii polskiej we Francji lub do zawarcia dobrowolnej umowy na czas trwania wojny na rzecz armii polskiej³¹.

Ważnym aktem drugiej rewolucji rosyjskiej z 1917 roku, który można by odnieść do sprawy polskiej była przyjęta 2/15 listopada 1917 roku w Piotrogradzie przez rząd bolszewicki - Radę Komisarzy Ludowych Deklaracja Praw Narodów Rosji. Czytamy w niej:

30 J. Pajewski, *Odbudowa Państwa Polskiego...*, s. 255-258.

31 *Powstanie II Rzeczypospolitej ...*, s. 340-341.

Październikowa rewolucja robotników i chłopów rozpoczęła się pod ogólnym sztandarem wyzwolenicznym.

Wyzwalają się chłopi spod władzy obszarników, albowiem nie ma już obszarniczej własności ziemi - własność ta została zniesiona. Wyzwalają się żołnierze i marynarze spod władzy despotycznych generałów, albowiem generałowie będą odtąd obieralni i usuwalni. Wyzwalają się robotnicy od kaprysów i samowoli kapitalistów, albowiem odtąd ustanowiona będzie kontrola robotników nad zakładami przemysłowymi i fabrykami. Wszystko, co żywe i zdolne do życia, zrzuca znieawidzone kajdany.

Pozostają tylko narody Rosji, które cierpiały i cierpią ucisk i samowolę, a do których wyzwolenia należy przystąpić bezzwłocznie, przeprowadzając je w sposób zdecydowany i ostateczny.

W epoce caratu narody Rosji systematycznie podjudzano przeciwko sobie. Znane są następstwa takiej polityki: rzezie i pogromy z jednej strony, niewola narodów - z drugiej.

Nie ma i być nie może powrotu do tej haniebnej polityki podjudzania. Winna ją odtąd zastąpić polityka dobrowolnego i uczciwego związku narodów Rosji.

W okresie imperializmu, po rewolucji lutowej, kiedy władza przeszła w ręce kadeckiej burżuazji, jawna polityka podjudzania ustąpiła miejsca polityce tchórzliwej nieufności wobec narodów Rosji, polityce szykan i prowokacji, maskującej się słownymi deklaracjami o „wolności” i „równości” narodów. Znane są następstwa takiej polityki: pogłębianie się wrogości między narodami, podważanie wzajemnego zaufania.

Należy położyć kres tej niegodnej polityce zakłamania i nieufności, szykan i prowokacji. Winna ją odtąd zastąpić otwarta i uczciwa polityka prowadząca do pełnego wzajemnego zaufania między narodami Rosji.

Jedynie w wyniku takiego zaufania może się ukształtować uczciwy i trwały związek narodów Rosji.

Jedynie w wyniku takiego związku robotnicy i chłopci narodów Rosji mogą zespolić się w jedną rewolucyjną siłę, zdolną stawić czoło wszelkim zakusom ze strony imperialistyczno-aneksjonistycznej burżuazji.

Wychodząc z tych założeń Pierwszy Zjazd Rad w czerwcu bieżącego roku proklamował prawo narodów Rosji do swobodnego samookreślenia.

Drugi Zjazd Rad w październiku bieżącego roku potwierdził to niezaprzeczalne prawo narodów Rosji w sposób jeszcze bardziej stanowczy i konkretny.

Wykonując wolę tych Zjazdów Rada Komisarzy Ludowych postanowiła uznać następujące zasady za podstawę swej działalności wobec narodowości Rosji:

Równość i suwerenność narodów Rosji.

Prawo narodów Rosji do swobodnego samookreślenia aż do odebrania się i utworzenia samodzielnego państwa włącznie.

Zniesienie wszelkiego rodzaju przywilejów i ograniczeń narodowościowych i narodowo-religijnych.

Swobodny rozwój mniejszości narodowych i grup etnograficznych zamieszkujących terytorium Rosji.

Wypływające stąd konkretne dekrety zostaną opracowane niezwłocznie po powołaniu do życia komisji do spraw narodowościowych³².

Ten dokument naszpikowany pustosłowiem i sloganami terminologii rewolucyjnej nie znalazł na szczęście zastosowania do sprawy polskiej, ale głównie dlatego, że ziemie polskie, podobnie jak Estonia, Łotwa, Litwa znalazły się po niemieckiej stronie frontu wschodniego. A później, już po zakończeniu wojny światowej, społeczeństwa tych państw wystąpiły w zbrojnej obronie swej niezawisłości. W wypadku Polski była to zwycięska wojna 1920 roku.

³² Powstanie II Rzeczypospolitej ... , s. 364-365.

Ostatnim, znaczącym aktem międzynarodowym czasu wojny, dotyczącym sprawy polskiej było orędzie do Kongresu, jakie 8 stycznia 1918 roku wypowiedział prezydent Thomas W. Wilson³³. Przedstawił on w nim kompleksowy plan uregulowania powojennego ładu w Europie. Był on rezultatem zabiegów Ignacego Jana Paderewskiego³⁴. W zabiegach tych kolosalną rolę odegrał Edward Mendell House – najbliższy doradca prezydenta USA³⁵. Wydaje się, że ważnym czynnikiem politycznym były tu głosy polonii amerykańskiej, mające znaczenie w czasie wyborów w USA.

Warto tu podkreślić, że prezydent Thomas W. Wilson w swym orędziu określił warunki jakie jego zdaniem powinien spełniać przede wszystkim pokój trwały, a następnie odniósł się on do ważniejszych problemów jaki stały przed politykami Europy w powojennej rzeczywistości. I tak punkt 6) dotyczył „uregulowania wszelkich spraw dotyczących Rosji”, 7) Belgii, 8) „usunięcia krzywdy, która wyrządzona została Francji przez Prusy w roku 1871, o ile chodzi o Alzację i Lotaryngię”; 9) sprawom granic Włoch. 10) zagadnieniom Austro-Węgier, 11) Rumunii, Serbii i Czarnogóry, 12) zagadnieniom Cesarstwa Otomańskiego. Dopiero jeden z ostatnich punktów orędzia, punkt 13, dotyczył sprawy polskiej³⁶.

Należy stworzyć niezawisłe państwo polskie, które winno obejmować terytoria zamieszkałe przez ludność niezaprzeczalnie polską, któremu należy zapewnić swobodny i bezpieczny dostęp do morza i którego niezawisłość polityczną i gospodarczą oraz integralność terytorialną należy zagwarantować paktem międzynarodowym³⁷.

Prezydent USA nie uznał więc sprawy polskiej za najpilniejszą. Poza tym jak przystało na dobrego polityka był on mało konkretny. Była w nim

33 D. Żółtyński, *Prezydent Woodrow Wilson...*, s. 55; J. Pajewski, *Odbudowa Państwa Polskiego...*, s. 248-252. Zob. także J. R. Wędrowski, *Stany Zjednoczone a odrodzenie Polski...*, s. 68-92.

34 M. M. Drozdowski, *Ignacy Jan Paderewski...*, s. 39-64, 68-91.

35 R. Wapiński, *Ignacy Paderewski*, Wrocław 1999. s. 76-77; 89-91.

36 D. Żółtyński, *Prezydent Woodrow Wilson...*, s. 50-61.

37 *Powstanie II Rzeczypospolitej ...*, s. 382-384.

mowa o koniecznej niezawisłości Państwa Polskiego. Jego obszar miały stanowić tereny bezsprzecznie polskie, z dostępem do morza (nie określono w jakim wymiarze) o odpowiednim ustroju gwarantowanym umowami międzynarodowymi. Były to więc jedynie ramy do wypełnienia konkretną treścią.

Na zakończenie niniejszego tekstu, sygnalizującego jedynie poruszone problemy badawcze, mające być szerokim tłem dla ukazania wysiłków Polaków w odniesieniu do narodzin niepodległości w Zagłębiu Dąbrowskim i na terenach przyległych. Zasadnym wydaje się tu być stwierdzenie, że na ostateczny wynik tj. odzyskanie przez Polskę niepodległości w listopadzie 1918 roku miały wpływ: z jednej strony wysiłki samych Polaków, którzy jakże różnymi drogami szli do niepodległości swej Ojczyzny, a z drugiej wyjątkowa sytuacja, to jest klęska mocarstw centralnych i jednoczesny upadek Imperium Rosyjskiego.

Gdyby te zewnętrzne czynniki nie zaistniały, to wysiłek dla odzyskania niepodległości z lat 1914-1918 byłby jedynie kolejnym etapem na tej drodze. Te dwa czynniki należy jeszcze połączyć w jeden sposób. Upór naszych przodków w walce o wolność wymuszał określone działania dyplomacji międzynarodowej. W polityce nikt nie kieruje się bowiem samymi jedynie, nawet najpiękniejszymi zasadami.

Odzyskanie niepodległości przez Polskę w listopadzie 1918 roku, z jednej strony otwierało okres euforii i dumy z wywalczonej niepodległości. Najbliższe miesiące i lata (przynajmniej do 1923 roku) pokazały jednak z jakimi problemami gospodarczymi musiała borykać się Polska³⁸. O ile politycy czołowych państw europejskich na przestrzeni lat 1914-1918 nie uczynili w sprawie polskiej nic co nie byłoby dla ich państw korzystne polityczne, to tym bardziej były ostrożne w udzielaniu Polsce realnej pomocy gospodarczej.

38 Z. Landau, J. Tomaszewski, *Trudna niepodległość. Rozważania o gospodarce Polski 1918-1939*. Warszawa 1978. E. Rose, *Bilans gospodarczy trzech lat niepodległości*. Warszawa 1922. Zob. także D. Złotkowski, *Fenomen gospodarczy rozwoju Częstochowy na przełomie XIX/XX wieku*, „Wiadomości Historyczne” 2014, nr 6, s. 9-14.

Finał wysiłku Polaków w walce o niepodległość, jaki nastąpił w listopadzie 1918 roku, został doceniony nawet przez polskich komunistów stojących na stanowisku, że jedynie światowa rewolucja proletariacka winna być celem robotników. Wojna w obronie polskiej niepodległości z 1920 roku, prowadzona z Rosją Radziecką okazała, jak bardzo Polacy cenią sobie własną ojczyznę. Nawet działacz Tymczasowego Komitetu Rewolucyjnego Polski, utworzonego 30 lipca 1920 roku w Białymstoku, Feliks Kohn musiał przyznać, że „nigdzie nie otrzymaliśmy czynnej, realnej pomocy od polskiego proletariatu; (...) wojna pokazała, że 75-80% polskiego proletariatu zarażone jest nacjonalizmem”³⁹.

Zbiorowy wysiłek Polaków, tak żołnierzy na polach bitew Europy, jak i dyplomatów, w określaniu powojennego ładu w Europie, był kompromisem między oczekiwaniami a realnymi możliwościami⁴⁰. Traktat wersalski zawarty w 28 czerwca 1919 roku przywrócił Polsce miejsce na mapie Europy⁴¹. Wywalczona w listopadzie 1918 roku niepodległość, a następnie jej obronienie w 1920 roku, umożliwiło także, przynajmniej częściowe, odzyskanie polskich dóbr kultury wywożonych do Rosji od końca XVIII wieku. Jan Dąbski główny negocjator w polskiej delegacji zdołał doprowadzić do tego, że bolszewicy ostatecznie zgodzili się na zwrot dóbr kultury wywiezionych z Polski. Do kraju wróciły dzieła sztuki, archiwalia, mienie fabryczne, dzwony kościelne, w tym m.in. arrasy wawelskie, pomnik księcia Józefa Poniatowskiego dłuta Bartela Thorvaldsena, prace Canaletta i Jana Matejki⁴².

Zakończenie wojny z lat 1914-1918, dopiero wiele lat później nazwanej „I wojną światową”, przyniosło gruntowne zmiany, zwłaszcza na mapie

39 L. Gelberg, *Prawo międzynarodowe...*, t. II, s. 11—13. K. Zieliński, *O Polska Republikę Rad. Działalność polskich komunistów w Rosji Radzieckiej 1918-1922*. Lublin 2013, s. 164.

40 Ciekawe opinie w kontekście wdzięczności Polaków wobec USA zawarł w swej pracy: D. Żółtyński, *Prezydent Woodrow Wilson...*, s. 70-79.

41 Zob. L. Szczepański, *Nowa Europa z granicami państw według Traktatów Pokojowych w Wersalu i St. Germain z zaznaczeniem okręgów plebiscytowych z dodatkiem tablicy statystycznej*. Kraków –Warszawa 1920.

42 K. Zieliński, dz., cyt., s. 203-204.

Europy Środkowej. Dla nas, najważniejszym było odzyskanie niepodległości przez Polskę. Historycy zajmujący się badaniem tego zagadnienia są w zasadzie godni w ocenie przyczyn tego faktu. Powrót Polski na mapę Europy po 123 latach niewoli był pochodną działań samych Polaków, ale i (w ich konsekwencji) wymuszonej obecności sprawy polskiej na salonach Europy. Zwycięstwo Ententy na froncie zachodnim, pogrążenie się Rosji w chaosie rewolucji, a następnie wojny domowej, stworzyło dla Polaków sytuację wymarzoną. Akt 5 listopada 1916 roku, orędzia prezydenta USA Thomasa W. Wilsona z 1917 i 1918 roku, zgoda prezydenta Rajmonda Poincare na utworzenie „Armii Hallera”, rosyjskie rewolucje 1917 roku, to etapy, bez których wojenny wysiłek Polaków różnych orientacji niepodległościowych, a także tych walczących w armiach zaborczych, z lat 1914-1918 nie przyniósłby nam tak oczekiwanej wolności.

Streszczenie

Dariusz Złotkowski

Sprawa polska na arenie międzynarodowej w czasie I wojny światowej.

(Zarys zagadnienia)

W latach 1914-18 miliony Polaków, w mundurach państw zaborczych, stanęły do walki naprzeciwko siebie. Idea niepodległości Polski była podtrzymywana jedynie przez garstkę młodzieży, skupioną wokół Józefa Piłsudskiego. Wyczerpujący charakter wojny sprawił, że państwa centralne, ogłosiły tzw. akt 5 listopada 1916 roku. Krok ten ożywił sprawę polską. Następnie, orędzie prezydenta USA T. W. Wilsona z 22 stycznia 1917 roku podniosło kwestię odbudowy niepodległej Polski. Gwałtowna zmiana sytuacji w Rosji, która została pogrążona w chaosie dwóch rewolucji 1917 roku skłoniła Rząd Tymczasowy i Piotrogradzką Radę Delegatów Robotniczych i Żołnierskich do formalnego unieważnienia rozbiorów Polski. Przejęcie

politycznej inicjatywy w Europie przez Francję i utworzenie tam na mocy dekretu prezydenta Francji R. Poincare tzw. Armii Hallera, przybliżyły wizję niepodległej Polski. Ponowne poparcie prezydenta W. Wilsona z 1918 roku stworzyło realną szansę na odbudowę niepodległej Polski. Sprzyjające okoliczności polityczne oraz walka Polaków o niepodległość sprawiły, że w listopadzie 1918 roku Polska powróciła na mapę Europy.

Słowa kluczowe: sprawa polska, polityka międzynarodowa 1914-1918

Summary

Dariusz Złotkowski

The Polish case in the arena of international politics.

(General overview)

Between 1914-1918 millions of Poles wearing uniforms of the countries that partitioned Poland stood to fight against each other. The idea of independence was represented only by a group of youth gathered around Józef Piłsudski. The exhausting nature of the war led to declaration of so called Act of 5 November 1916 by the Central Powers. This act revived the Polish case. Subsequently, the address of the President of the USA on 22 January 1917 raised the question of the reconstruction of independent Poland. Sudden change of the situation in Russia, which was in chaos of two revolutions of 1917 induced the Provisional Government and the Petrograd Soviet of Workers' and Soldiers' Deputies to officially nullify the Partitions of Poland. The vision of independent Poland was brought closer by the overtake of political initiative in Europe by France and by the creation of the so called Haller's Army by virtue of a decree of the French President R. Poincare. Next act of support of the President T.W. Wilson in 1918 created a real chance for the reconstruction of independent Poland. Favorable political conditions and the fight of the Poles led to the fact that Poland reappeared on the map

of Europe in November 1918.

Key words: the Polish case, international politics 1914-1918

Bibliografia

Bąkowska O., *Udział kapitałów obcych w przemyśle na ziemiach polskich w latach 1900-1923*. Częstochowa 1975.

Berna F., *Gabriel Narutowicz*. Warszawa 1979.

Chwalba A., *Samobójstwo Europy. Wielka wojna 1914-1918*. Kraków 2014.

Curie E., *Maria Curie*. Warszawa 1972.

Drozdowski M. M., *Ignacy Jan Paderewski. Zarys biografii politycznej*. Warszawa 1979.

Gluck W., *Sarajewo. Historia zamachu sarajewskiego*. Kraków 1935.

Haffner S., *Diabelski pakt. Z dziejów stosunków niemiecko-rosyjskich 1917-1941*. Lublin 1994.

Hubner M., *Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej „Akt 5 listopada 1916 r. – konsekwencje dla Polski i Europy”*. Toruń 4-5 XI 2016 r. „Dzieje Najnowsze” Rocznik XLIX – 2017, nr 1.

Jędrzejewicz W., *POW i batalion warszawski. Moja służba 1914-15*. Warszawa 1939.

Kowalski W. T., *Rok 1918*. Warszawa 1978.

Kowalski W. T., Skrzypek A., *Stosunki polsko-radzieckie 1917-1945*. Warszawa 1980.

Krzywicki L., *Druga rewolucja rosyjska*. Warszawa 1917.

Kucharzewski F., *Życiorysy. O trzech inżynierach polskich XIX wieku, słynnych na obczyźnie. Kierbedź*. „Przegląd Techniczny” 28 stycznia 1919 r. t. LVII. nr 1-4.

Landau Z., Tomaszewski J., *Trudna niepodległość. Rozważania o gospodarce Polski 1918-1939*. Warszawa 1978.

Miroszewski K., Durka J., Nita M., Związek J., *Po obu stronach Warty. Zarys dziejów Myszkowa*. Myszków 2010.

Orman P., Orman M., *Wielka Wojna na Jurze*. Kraków 2008.

Pajewski J., *Odbudowa Państwa Polskiego 1914-1918*. Warszawa 1980.
Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866-1925. Red.

- H. Janowska i T. Jędruszczak. Warszawa 1984.
- Przeniośło M., *Chłopi Królestwa Polskiego w latach 1914-1918*. Kielce 2003.
- Rose E., *Bilans gospodarczy trzech lat niepodległości*. Warszawa 1922.
- Starościak D., „*W dziełach swoich*”. *Przemysłowcy i społecznicy Zagłębia Dąbrowskiego w XIX i XX wieku*. Dąbrowa Górnicza 2014.
- Szczepański L., *Nowa Europa z granicami państw według Traktatów Pokojowych w Wersalu i St. Germain z zaznaczeniem okręgów plebiscytowych z dodatkiem tablicy statystycznej*. Kraków –Warszawa 1920.
- Wędrowski J. R., *Stany Zjednoczone a odrodzenie Polski. Polityka Stanów Zjednoczonych wobec sprawy polskiej i Polski w latach 1916-1919*. Wrocław 1980.
- Zieliński K., *O Polska Republikę Rad. Działalność polskich komunistów w Rosji Radzieckiej 1918-1922*. Lublin 2013.
- Złotkowski D., *Fenomen gospodarczy rozwoju Częstochowy na przełomie XIX/XX wieku*. „*Wiadomości Historyczne*” 2014, nr 6.
- Żółtyński D., *Prezydent Woodrow Wilson i jego akcja pokojowa. Na podstawie depesz agencyjnych oraz innych źródeł napisał ...*. Lublin 1919.